

Универзитет „Евро-Балкан“

**САМОИЛОВАТА ДРЖАВА И ВИЗАНТИЈА:
ИСТОРИЈА, ЛЕГЕНДА, ТРАДИЦИЈА,
НАСЛЕДСТВО**

Зборник на трудови од
Меѓународниот симпозиум „Денови на Јустиниан I“
Скопје, 17-18 октомври, 2014

Уредник
Митко Б. Панов

Секретари на редакцијата
Петар Стевковски, Игор Панев

Скопје, 2015

Издавач:
Универзитет „Евро-Балкан“, Скопје

Уредник:
Митко Б. Панов

Секретари на редакција:
Петар Стевковски
Игор Панев

Лекторка:
Јордана Шемко Герогијевска
Ликовна и техничка обработка:
Игор Панев
Печати: Контура

Финансиски поддржано од:

Министерство за образование и наука на Република Македонија и
Град Скопје

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
930.85(495.02)(062)

МЕЃУНАРОДНИОТ симпозиум "Денови на Јустинијан I" (2014 ; Скопје)

Самоиловата држава и Византија : историја, легенда, традиција,
наследство : зборник на трудови од Меѓународниот симпозиум "Денови на
Јустинијан I" Скопје, 18-19 октомври, 2014 / уредник Митко Б. Панов =
Samuel's state and byzantium : history, legend, tradition,
heritage : proceedings of the International symposium "Days of
Justinian I", Skopje, 17-18 October, 2014 ; Edited by Mitko B. Panov.
- Скопје : Универзитет "Евро-Балкан" = Skopje : "Euro-Balkan"
University, 2015. - 285 стр. ; 24 см

Текста на мак. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4714-13-2

1. Насп. ств. насл. - I. International symposium "Days of
Justinian I" (2014 ; Skopje) види Меѓународниот симпозиум "Денови на
Јустинијан I" (2014 ; Скопје)
а) Самоилово царство б) Византија - Културна историја - Собири
COBISS.MK-ID 99677194

“Euro-Balkan” University

**SAMUEL'S STATE AND BYZANTIUM: HISTORY,
LEGEND, TRADITION, HERITAGE**

Proceedings of the International Symposium
“Days of Justinian I,”
Skopje, 17-18 October, 2014

Edited by
Mitko B. Panov

International Scientific Committee
Elizabeta Dimitrova, Jane Kodjabasija, Viktor Lilcic,
Guiseppe Maino, Donatella Biagi Maino, Vitomir Mitevski,
Florin Curta, Mitko B. Panov, Andrew Roach, Carolyn S.
Snively, Maja Jakimovska – Totic

Secretaries
Petar Stevkovski, Igor Panev

Skopje, 2015

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	9
FOREWORD	11
1. Miguel Pablo Sancho Gómez LEGIO V MACEDONICA: A PERSPECTIVE THROUGHTHEYEARS (43 BC – 637 AD)	13
2. Hrvoje Gracanin and Jana Škrgulja REFASHIONING OF HISTORICAL REALITY: THREE STORIES BY CONSTANTINE VII PORPHYROGENITUS AND THE EARLY MEDIEVAL HISTORY OF CROATIA	24
3. Joseph Western BYZANTINE SOUTHERN ITALY AND THE UNITY OF THE ADRIATIC	35
4. Alexandru Madgearu VLACH MILITARY UNITS IN THE BYZANTINE ARMY	47
5. Erika Lazarova BOGOMILISM: A DUALIST HERESY OR A DUALIST CHRISTIANITYRELIGION AS SOBORNOST OR AS A PERSONAL FAITH	56
6. Dick Van Niekerc GOTTFRIED ARNOLD AS AN ADVOCATE OF THE BOGOMILS OF CONSTANTINOPLE	66
7. Драган Ѓалевски ЗА БРАКОТ НА САМОИЛ И АГАТА	78
8. Петар Стевковски 1025 Г.: ПОЧЕТОК НА ПРОПАЃАЊЕ ИЛИ ПОЧЕТОК НА НОВО ЗЛАТНО ДОБА ВО ВИЗАНТИЈА?	90
9. Grigori Simeonov “GREEK” AND “GREEKS” IN THE WORKS OF THEOPHYLACT OF OHRID WRITTEN DURING HIS STAY IN MACEDONIA	98

10. George Masse BYZANTIUM, CRUSADES AND NATIVE EASTERN CHRISTIAN CHURCHES: CASE OF THE SYRIAC ORTHODOX CHURCH OF ANTIOCH	109
11. Александар Спасеновски ЗА МАКЕДОНСКИОТ СОЦИЈАЛИСТИЧКИ МОДЕЛ НА ОДНОСИ СО ВЕРСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И НЕГОВИОТ ОДРАЗ ВРЗ СЕКУЛАРИЗМОТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	120
12. Митко Б. Панов ЗАМИСЛУВАЊЕТО НА САМУИЛ ВО БАЛКАНСКАТА ИСТОРИОГРАФИЈА (ПРВА ПОЛОВИНА НА 19 ВЕК)	130
13. Giuseppe Maino A RESEARCH PROJECT FOR THE PRESERVATION AND VALORIZATION OF THE MACEDONIAN CULTURAL HERITAGE	144
14. Jasmina Ciric BEYOND THE WALL: STRUCTURE AND MEANING OF EAST FACADE OF THE VIRGIN PERIVLEPTOS CHURCH IN OHRID	162
15. Емилија Апостоловска Чаловска ТУРСКИОТ МИМБАР И ПРАШАЊЕТО ЗА РЕКОНСТРУКЦИЈАТА НА ПРВОБИТНИОТ МОБИЛИЈАР НА ЦРКВАТА СВ. СОФИЈА ВО ОХРИД	173
16. Eirini Panou MARY'S PARENTS IN THE BYZANTINE ART OF EASTERN EUROPE AND THE BALKANS	188
17. Ioanna Arvantidou BYZANTINE BATHS IN THE GREEK PART OF PROVINCIA MACEDONIA A	200
18. Трајче Нацев и Драган Веселинов ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ДОЦНОАНТИЧКИТЕ ВО СРЕДНОВЕКОВНИ УТВРДУВАЊА ВО БРЕГАЛНИЧКИОТ БАСЕН	211
19. Damjan Donev AN EXAMPLE OF A MEDIEVAL RURAL SETTLEMENT FROM SKOPSKA CRNA GORA	219

20. Мимица Велова Граорковска ОБИД ЗА АНТРОПОЛОШКО ДЕФИНИРАЊЕ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО НАСЕЛЕНИЕ ОД МОРОДВИС И ИСТОЧНА МАКЕДОНИЈА И СПОРЕДБИ СО СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ПОПУЛАЦИИ ОД ТЕРИТОРИИТЕ НА СОСЕДНИТЕ Р. БУГАРИЈА И Р. СРБИЈА	229
21. Катица Трајкова ВИЗАНТИСКОТО ВЛИЈАНИЕ ВО ОРНАМЕНТИКАТА НА РАКОПИСИТЕ ОД <i>РЕЧНИКОТ НА</i> <i>ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ОД</i> <i>МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА</i>	239
22. Maciej Helbig СВОЈСТВАТА НА ΠΙΤΥΣΙΠΕΥΚΗ ОПИШЕНИ ВО 'ΕΠΙΤΟΜΗΣ'ΙΑΤΡΙΚΗΣΒΙΒΛΙΩΝ'ΕΠΤΑ ОД ПАВЛЕ ЕГИНЕТЕС	250
23. Лидија Ковачева АСТРОЛОГИЈАТА КАКО МЕТОД ЗА ОСОЗНАВАЊЕ НА ИДНИНАТА. КОСМИЧКИОТ СУДБИНСКИ ДЕТЕРМИНИЗАМ VERSUS СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ЦРКОВНИ ДОГМИ	262
24. Јане Коцабашија РОМАНСКОТО ЦРКОВНО ПЕЕЊЕ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА МАКЕДОНИЈА	276

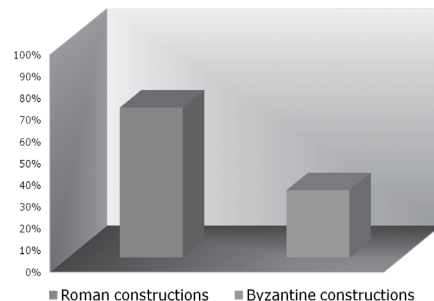

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

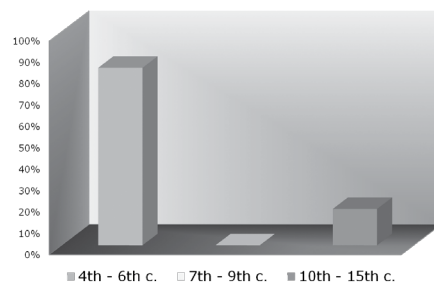

Fig. 5

ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ДОЦНОАНТИЧКИТЕ ВО СРЕДНОВЕКОВНИ УТВРДУВАЊА ВО БРЕГАЛНИЧКИОТ БАСЕН

Од 4 до 6 век со доживувањето на својата развојна кулминација цивилизацијата остава многу вредности и значења кои ќе имаат влијание и во понатамошниот период. Како дел од сето тоа претставувала и фортификацијата односно доцноантичките утврдувања на населените и други позначајни стопански и верски места. Така имајќи ги претходните искуства од нападите на големите племиња и нивните пустошења се посветувало посебно и поголемо внимание на утврдувањето. Поради тоа што изградбата на утврдувањата се одвивале во релативно мирен период тие биле добро градени овозможувајќи темелна подготовка за можните опасности во иднина.

Градежништвото и неговите градежни техники од тој период придонеле да се изградат утврдувања со јаки сидини пропратени со одбранбени елементи кои ја зголемувале ефикасноста во одбраната на населените места. Основниот сидарски слог станал емплектонот: лицата на сидот се градат од едри и приделкани парчиња камен додека јадрото на сидот се лие од ситен кршен камен со многу малтер. Главно се користи свежо гасена вар која цврсто се лепи за каменот и остава бројни шуплини, давајќи му на сидот максимална еластичност.¹

Поради ваквите карактеристики кои ги поседувале доцноантичките утврдувања некои од нив имале своја примена и во средниот век. Самите обидија веќе проверени во својата цврстина прекуиздржувањето на првите напади на словенските племиња го потврдиле својот квалитет и цврстина. Тие со минимални поправки или надсидувања повторно биле функционални односно ја имале својата одбранбена способност дури од тогашните средновековни опсадни орудија кои биле поразвиени во однос на доцноантичките.

¹ И. Микулчиќ, *Средновековни градови и тврдини во Македонија*, (Скопје: 1996), 22.

И одбранбените елементи на утврдувањето секако дека имале свои карактеристични белези за тој период но секако биле градени врз основите на доцноантичките. Така наместо стандардните кули кои имале правоаголна основа и помали димензии во 6 век се повеќе почнале да се градат кули чија челна страна е заоблена или силно намалена со трапезна основа од кои некои имале остро издаден раб по средината за полесно да ги одбиваат камењата исфрлани од каменофрлачките.² Поради нивните карактеристики односно формата и големината кои им овозможувале соодветна ефикасност некои од нив изгледале и како вистински бастиони.

Покрај кулите други одбранбени елементи кои биле присутни кај утврдувањата во средниот век се и заштитните ровови и протеихизмите кои биле исти по функција и намена. Во самите утврдувања исто така имало и цистерни за вода како и највисок дел кој со еден внатрешен сид се одделувал како акропола (цитадела) и служел за сместување на воената команда но и како последно засолниште на луѓето кои го бранеле утврдувањето.

Ваквите утврдувања благодарение на цврстите конструкции останале сочувани и во функција и низ целиот среден век. Но воглавно промената на самото утврдување со своите одбранбени елементи односно употребата на доцноантичките утврдувања траела се до доцниот среден век кога градежништвото почнало видно да се разликува од доцноантичкото.

Состојба со употребата на некои доцноантички утврдувања во средниот век била присутна и во Брегалничкиот басен. Исто така и овде утврдувањата биле градени со техники кои овозможувале нивна цврстина и ефикасност.³ Имало доцноантички населените места на оваа територија кои во средниот век прераснале во значајни стопански и верски места со што воедно се овозможило и постојан животен континуитет. Поради тоа самите доцноантички тврдини на овие места со одредени модификации се трансформирале во средновековни. Сепак и покрај трансформацијата основата на средновековните утврдувања била иста со доцноантичките.

Во Брегалничкиот басен искористувањето на доцноантичките утврдувања во средниот век било присутно кај: Градиште-с. Будинарци, Берово; Прекиното Градиште-с. Вирче, Делчево; Градиште 2 Присој-с. Драмче, Делчево; Мало Градиште-с. Свегор, Делчево; Градо-с. Град, Делчево; Калата-с. Дулица, Македонска

² Ibid.

³ Т. Нацев, *Антиката во Брегалничкиот басен*, (Штип: 2013), 60.

Каменица; Виничко Кале-Виница; Градиште-Мородвис, Кочани; Кале-с.Крупиште, Штип; Баргала-Горни Козјак, Штип; Хисар-Штип; Хисар-с. Црешка, Штип и Градиште-с.Трстеник, Свети Николе;

Градиште се наоѓа на 1 километар западно од селото Будинарци на еден висок рид кој од трите страни е опкружен со коритото на река Брегалница. Во доцноантичко време претставувал *castron* чиј одбранбен сид опкружувал простор од околу 2 хектари. Ова утврдување било поделено со три целини со напречни одбранбени сидини што само ја потврдуваат неговата добра утврденост со обезбедена максимална заштита.

Врз ова доцноантичко утврдување во средниот век со димензии од 55x50 м. бил подигнат сид без малтер (од прирачен материјал).⁴ Неговата позиција била стратешка пред се поради фактот што се наоѓал на крстопат на два главни пата кои функционирале како врска и низ средновековието (долината на река Брегалница и долината на река Струма) и воделе низ тој регион каде што било сместено утврдувањето.

Доцноантичкото утврдување Прекиното Градиште кој во тој период било *castelum* се наоѓало околу 2.5 км источно од селото Вирче во планински дел на издигнат рид со доминантна положба. Зафаќало површина од 1,2 хектари. Утврдувањето имало издадена кула а јужниот сид му бил удвоен со што се потврдува неговата јачина а воедно поради добрата и поволна местоположба и стратешка вредност.

Во средниот век било користено како контролен пункт и не бележи траги на обновување од тој период.

На левиот брег на река Брегалница во близина на село Драмче на зарамнето плато со површина од 0,5 хектари се наоѓа доцноантичкото утврдување Градиште 2-Присој (Сл. 1). Одбранбените сидови на ова *speculae* затвораат правоаголен простор кој бил зајакнат со масивни правоаголни и петоаголни кули.⁵

Утврдувањето било добро зачувано и со минимални поправки било користено во средниот век. Тоа функционирало како крајпатна стража за заштита на рудниците кои биле обновени во средниот век.

Мало Градиште претставувало доцноантичко утврдување

⁴ Микулчиќ, *Средновековни*, 136.

⁵ Ibid. 185

speculae кое се наоѓа на 500м источно од село Свегор на едно зарамнето плато на висок рид со доминантна положба. Утврдувањето зафаќало површина од околу 0,7 хектари и имало три издадени кули на аглите кои го зајакнувале.

Како крајпатна стража било користено во средниот век пред се поради добрата запазеност но и стратешката положба поради значајниот планински премин на Влаина од Струма кон сливот на Брегалница.

Во доцноантичко време Градо кој претставувал *visi murati* било утврдување кое имало доминантна положба на висок рид кој се издигал на североисточниот раб на село Град (Сл.2). Самиот ридот на кој е сместено утврдувањето од североисточната страна во подножјето е сместена реката Пијавица а од југозападната страна на ридот Стрежна кој денес се суводолици но во тоа време природни одбранбени елементи. Утврдувањето има неправилна правоаголна форма која во рамките на одбранбените сидови зафаќа површина од 2 хектари.⁶ Одбранбениот сид на утврдувањето бил граден во техника *opus incertum* од кршен камен кој меѓусебно бил поврзан со варов малтер. Ширината на одбранбениот сид варираше од 1 до 1,3 метри. Покрак одбранбениот сид утврдувањето имало и кули во правоаголна форма со надворешни димензии 7x5.5 м. кои биле градени на ист начин како и сидот.

Во средновековниот период ова утврдување повторно се користело но со одредени промени. Така тоа имало влезна партија со две вовлечени правоаголни кули и зајакнат одбранбен сид со што била зголемена одбраната на утврдувањето. И во овој период била користена истата доцноантичка градежна техника за зајакнување на утврдувањето.⁷

На утоката на река Каменица во река Брегалница над која се издига високиот рид со доминантна положба во близина на село Дулица се наоѓа доцноантичкото утврдување Калата. Тоа претставувало *visi murati* кој покрај одбранбениот сид имал на северната страна одбранбен ров, а пред него предсид кој продолжувал низ падината на исток кон реката Брегалница и го обградува подградието. Целиот утврден простор зафаќал површина од околу 5,3 хектари.⁸

⁶ Нацев, *Антиката во*, 128.

⁷ Ibid., 130.

⁸ Микулчиќ, *Средновековни*, 189.

Ова утврдување се користи и во средниот век со одредени корекции. Така на постарото обидие имало потпрени делови без малтер но имало и малтерни партии. Ова утврдено место имало стратешко значење пред се поради нејзината позиција на Брегалничкиот пат во комуникацијата од долината на Струма кон Брегалница и Повардарието.

Виничко Кале претставува доцноантичка утврдена населба *castellum* чие обидие опфаќало површина околу 3,2 хектара (Сл.3). Се наоѓа на крајот од југозападниот дел на градот Винаца на висок рид на работ на Виничкото поле. Од јужната страна има најлесен пристап преку мало седло кое вештачки било сечено за поефикасна одбрана. Фортификацијата била градена во техника *opus incertum* без нагласени хоризонтални редови, кршен камен кој меѓу себе биле поврзувани со варов малтер. Покрај одбранбените сидови утврдувањето имало и одбранбени полукружни и полигонални кули.

Дел од доцноантичката фортификација била искористена и во средниот век односно врз остатоците од урнатиот одбранбен доцноантички сид се подигнал нов. Бил граден послабо и без малтер, а била обновена и челната кула.

Утврдената населба Градиште, доцноантички *castrum* сместен во јужниот дел на селото Мордовис во подножјето на Плачковица (Сл.4). Имало стратешка пложба и неговата форма била издолжена со ориентација север-југ. Од јужната страна врз карпа издвоена била акрополата со одбранбени сидови. Обидието било градено од цврст малтер зјакнат со повеќе кули.

Во средниот век ова утврдување повторно било користено со одредени обнови на дел од одбранбените сидови. Тие биле градени делумно од малтер и имало помали кули-потпори.⁹

Доцноантичкиот *civitas* Кале се наоѓа во непосредна близина на устието на Злетовска Река во Брегалница во близина на село Крупиште. Тој всушност претставувал утврден град¹⁰ со јаки одбранбени сидови. Неговата поставеност била на една мала издигнатина обиколена со излиени речни води кој всушност изгледало како тесен полуостров што му овозможувало природна одбрана. Фортификацијата била изградена од камен со малтер чии сидови биле вовлечени во прави потези и формале затворен простор од околу 8 ха.

⁹ Ibid., 213.

¹⁰ Б. Алексова, *Епископијата на Брегалница*, (Прилеп: 1989), 36.

Неговата одбранбена способност била искористена и во средновековието. Со мали зајакнувања ова утврдување во овој период имал извонредни офанзивни способности и бил добро засолнет со околината. Во укрепениот простор имало можност за сместување на поголеми воени формации од каде можеле по потреба да дејствуваат офанзивно.

Баргала како утврдена населба во доцноантичкиот период претставувала *civitas* кој е сместен во подножјето на планината Плачковица, на десниот брег на Козјачка река во близина на селото Горен Козјак(Сл.5). Местото каде што се наоѓа утврдувањето е со стратешка важност и погодно за фортификациска населба. Основите на Баргала се градени во техника *opus caementicium* од речен камен и варов малтер, поставен на здрава жолта песочна карпа. Покрај оваа техника во градењето на Баргала, поготово на одбранбените сидови се коиристела и *opus incertum*. Фортификацијата располагала со поголем број на кули¹¹ чија форма била правоаголна. Одбранбениот систем на ова утврдување го сочинувало фоса, протејхизма, одбранбен сид како и помали утврдувања распоредени радијално околу градот. Со ваквиот вид на утврдување Баргала имала развиен систем на одбрана.

Биле извршени обновувања врз ваквиот одбранбен систем со што повторно се користел и во раниот среден век. И во овој период фортификацијата била работена во техника *opus incertum*, без нагласени хоризонтални редови, со речен камен кој меѓусебе бил поврзуван со кал.¹²

На карпестиот висок рид кој се издига над устието на Отиња во Брегалница во градот Штип, се наоѓа утврдувањето Исар (Сл.6). Од сите страни бил тешко достапен *kastelot* освен од север каде имало поблага стрмнина. Ова му давало доминатна и добро одбранбена положба во однос на околината.

Во средниот век ова утврдување било користено со тоа што одбранбените сидови биле зацврстени во градежна техника *opus incertum* од камен песочник и многу мал процент на речен камен, поврзувани помеѓу себе со многу малтер. Во горните партии целата фортификација била градена во сантрач систем, со хоризонтални и вертикални дрвени греди кои помеѓу себе биле поврзувани со метални кланфи и клинци. Хоризонталните греди се појавуваат на различна висина но не помалку од 1.50 од надворешната страна

11 Досега се откриени 11 кули а се претпоставува дека би можеле да бидат 21-25.

12 Т. Нацев, *Доцноантичкиот град Баргала*, (Штип: 2008), 139.

и на 1.20 м од внатрешната страна, назименично како појаси на секој 1.00 м. Просторот помеѓу гредите на надворешната и внатрешната фасада исто така е затваран во техника *opus incertum* како во долните партии, а јадрото на сидовите било полнето со аморфни камења со различна големина и било заливано со варов малтер.

На 2 километри југозападно од селото Црешка на издигната осамена карпа покрај Брегалница се наоѓа доцноантичко рудничко и гранично утврдување Хисар. Карпата со своите природни карактеристики овозможувала да местото само по себе има природна одбрана а воедно и стратешка местоположба над околината. Плочата на врвот била опкружена со камен сид кој обиколувал површина од 7 хектари.

Со повторната појава на рударството во средниот век во ова место се овозможило користење на ова утврдување. На него биле обновени одбранбените сидови а плочата е прилагодена за потребите во тој период. На напречниот сид (граден без малтер) на северниот агол била потпрена една голема кула која е сидана масивно и со малтер и доминирала над целата карпа и околината.¹³

Градиште како доцноантичко утврдување од типот на *vici murati* се наоѓа на 3 км западно од селото Трстеник. Ова утврдување доминирало над целата околина. Обсидијата биле градени од малтер и опкружувале површина од 2,8 хектари. Челниот сид бил со најмалку три кули што ја потврдува големината и зајакнатото утврдување на ова место.

Поради добрата фортификација и во средниот век без значајни поправки се користело утврдувањето.

Summary

The constructed Late Antique fortifications in the Bregalnica Basin by means of techniques and materials which are used in that period provided adequate protection of the forts. They came to the fore during the military campaigns of Bulgarians, Slavs and Avars in the 6th century which no matter how strong were their attacks, they have failed to destroy all fortifications. Some of preserved fortifications have been slightly damaged and some untouched.

This contributed to the Middle Ages despite the newly built be used and preserved Late Antique fortifications who depending on the

13 Микучиќ, *Средновековни*, 349.

conditions, some of them were renewed and adapted for new needs. The streamlining of the Late Antique fortifications in the Middle Ages consisted of clearing of rubble and wild vegetation and was performed and renewal of wooden gates. The walls where were damaged with minimal effort were repaired by using a simple technique of a “drywall” and for additional strengthening is used and wooden armature. Some of these fortifications in the Bregalnica Basin was used and in the late Middle Ages and their remnants of walls are visible even today.

Сл.1

Сл.2

Сл.3

Сл.4

Сл.5

Сл.6

Damjan Donev,
Leiden University/Euro Balkan University

удк: 904:711.4(497.712)"653"

AN EXAMPLE OF A MEDIEVAL RURAL SETTLEMENT FROM SKOPSKACRNA GORA

It is a well-known fact that archaeological atlases compiling the records of traditional, architectural surveys and accidental discoveries represent only the top tiers of the regional settlement hierarchies. The case of the Skopje basin during most of the Middle Age is a particularly illustrative example. A brief comparison between the historical and the archaeological records pertaining to this region in the Middle Age demonstrates that almost none of the rural settlements mentioned in the written sources have been identified archaeologically. The written records, mostly dating not earlier than the late 13th century, but often relating to the situation in earlier centuries, know of at least 60 rural settlements in the region of modern Skopje¹. The earliest censuses from the Ottoman period dating to the middle of the 15th century list over 150². Yet the country's archaeological atlas including the sites presented in later publications knows of less than 20 sites broadly dated to the Middle Age³. In addition these aren't necessarily settlements. The group consists of hoards, fortifications, monastic complexes and cemeteries. In fact when it comes to open, rural settlements, there is hardly any increase in their numbers from the period of the Early Middle Age. Two sites can be dated to the period between the 7th and the 9th century, three to the period between the 10th and the late 14th century (map 1).

The settlement map of the High Middle Age is indeed comparable to the settlement maps of some prehistoric periods. This certainly doesn't correspond to the information shared by the written sources of the time. The plain fact that Skopje was an important regional centre and later in the period a capital and a major ecclesiastic see implies a

1 V. Mošin, ed. *Spomenici za srednovekovnata i ponovata istorija na Makedonija*, volume 1, (Skopje: 1975), index of place-names.

2 M. Sokolovski, ed. *Turski Dokumenti; Opširen Popisen Defter, 4 (1467-1468)*, (Skopje: 1971); M. Sokolovski, A. Stojanovski, *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod*, vol. II, (Skopje: 1973).

3 *Arheološka Karta na Republika Makedonija*, volume 2, (Skopje: 1996); B. Ristevski, "Medieval ceramics from the Skopje area", *Macedonian Heritage* 21, (2004): 49-71.